

Arany László

A délibábok hőse

(részlet)

Negyedik ének

Születünk fog, haj és illúziók nélkül;
meghalunk fog, haj és illúziók nélkül.

Bejártam a Kárpát sok büszke bércét: -
Ó, szép az út, nem fáraszt fölfelé;

Vágy edzi a feszülő izmok ércét,
Csábítva új meg új táj tűn elé;
Az arc hevül, a szem sugárzva néz szét,
Túlhágva erdőn, mely körét szelé;
Ormok legét keblünk dagadva issza,
Ki nézne a sikamlós útra vissza?

Egy-egy kövecs lehull: ki néz utána,
Hogy merre gördül s ott lenn hol vesz el?
Szirtomladék közt, meredély fokán, a
Test átsikamlík, láb bizton szökel.
Veszélyt, ha túl van rajta már, ki bánja?
A cél olyan szép s oly igen közel!
A ritka légben a szem is hibázik,
S a messze csúcs olyan közelre látszik.

Hanem le! A fáradt test félve zökken
Csukló inakra; léptünk ingatag;
Szemünk a mélybe lát és visszahökken,
Az út sikamlós, nyirkos, omlatag;
Baljóslatot látunk a görgetegben,
Mely lépteink elől alászakad;
Alig vehetjük észre, mit haladtunk,
S a völgyi nyughely messze még alattunk...

De - "mit nekünk ti zord Kárpát!" Ne járjuk
Kopár kövét. Gyerünk alföldre le. -
Ihol, Balázst is éppen ott találjuk,
Nem harci kedvvel, más tervvel tele:
Mert más világ lett, amióta láttuk,
Hazánkra is jobb nap derült vele,
A fecske, gólya vígan visszajöttek,
Fészkökbe tértek a rég száműzöttek.

Balázsnak is megnyílt tehát hazája,
Fátyol fedé őt, mint a multakat.
Örömmel tért haza. Higgadt dagálya,
Lelkét, mint a kövecskét a patak,
Idő s út megcsiszolták; büszke pálya
Nem csalja, harcért keble nem dagad,
Mert béke, jólét, tőke, munka, bér
Forog fejében, nem harc és babér.

Ó, látta színterét a nagy tusának,
Hol lételért küzd nép, család, egyén,
S nem jósol könnyen nagy reményt honának;

Nem mondja, hogy nincs párunk földtekén.
De örvend a kiegyezés korának,
Hogy önura lőn a magyar megén',
S csak rajta áll, hogy a sorstól kivájja
Üdvét - im nyitva a küzdelmi pálya.

És vállvetett, serény munkára számít,
Buzgalmat vár, nemes szándékba' hisz;
Mosolygja a rajongók dőre álmit,
Ő nem csudákba, min-karunkba' bíz',
És szidja a poézist, mely csak ámít,
Nemlétező ábrándvilágba visz,
Fölháborítja szívünket, fejünket,
De a konyhára nem hoz egy fityinget.

Bejárta Európát; vénült, tapasztalt,
Nagyvárosoknak végigélte minden
Élményeit; csatangolt Párizs aszfalt
Boulevardjain s a szép "unter den Linden";
Mézszel bizony nem egyszer mérget is falt,
Puhult erőben, halványula színben...
Mindegy, - most kedvvel jó hazafele,
Nem az, ki rég, de most is húbele.

Ifjú szerelmét, azt feledte régen,
De pót-szerelmet lelt itt-ott: olyat,
Mitől ráncot ver a szem síma vége
S az ifjú fej levedli a haját, -
Kívül ép, mint tojás, de záp a széke,
Bódít mint szesz s nem oltja szomjadat;
Éva almája, de vackor az íze,
Éden, de a szomszédja: Lindewiese.

Nos hát, alföldi buckákon, fenyéren,
Hol útat a homokdomb elnyeli,
Rövid szekéren s három friss egéren
Az olvasó őt újra fölleli; -
Szép őszi dél van: a posványos éren,
Mely a határt kanyargva átszeli,
Bibic-csapat kel, vijjog, szerteszéled,
Azonkívül sehol sincs semmi élet.

Körülte nincs. Hanem benn lelke mélyén
Friss életet nyer a kihalt vidék;
Sok gyermekemlék átvonul kedélyén,
Bár évekig remény, ábránd fedék;

E domb, ama tölgy, melynek terebélyén
A csókafészkét egykor ők szedék,
E szárcsa-tó, amott a Tisza menti
Fűzes - mind jó barátjaként köszönti.

Majd újra áttör a szív e regényes
Vonzalmain a nemzetgazda-ész:
Mily elhagyott tanyák, minő szegényes,
Hanyag gazdálkodás, bármerre néz!
Ah, példa kell itt, bátor és erélyes,
Reformok, gépek, munkás gazdakéz, -
Hej, hogyha ő nagybirtokos lehetne,
Most mennyi hasznost, mennyi jót tehetne!

S vággyal repülve száll előre lelke;
De a ló nem repül, alig halad;
S a szétcsapongó vágyak játszi serge
Fáradva, röptiből alábblohad,
Mint légyraj, amely oszlopban kerengve
Vonul velők s megint el-elmarad,
Míg végre a szekérre ül körül,
Balázs is hallgatásban elmerül.

Úszó ökörnyál szétkuszálva hosszan
Terül a pusztán, mint tépett lepel;
A nap hanyatlik, csendesen lecsusszan,
S eget, mezőt szürkés homály lep el;
A néma csendben egy fűszál se moccan,
Csak néha pár csörgő-ruca csap el
Fölötte - ő vadász-élvekre gondol,
De hűl az est - egy pár gombot begombol.

Rég volt biz az, midőn ifjúi teste
Fáradni, fázni még nem lankadott,
Midőn övig vizet gázolva leste
Vadlúd csapatját, félénk kócsagot,
S egy jól talált gém ív-körű leeste
Gyönyört, szívének izgalmat adott,
S ha szíjra fűzve táskáján cepelt
Pár vén kacsát, már vágya mind betelt...

Majd feljön a hold rézvörös nagy üstje,
S Balázs meglátja falvát: egy marok
Kis putrit; a tőzegtűz lomha füstje.
Elhordva bűzét messze, áporog, -
De a Tiszának megsárgult "ezüstje"

Még duzzadozva köztük háborog,
Tükrén rabolt zsákmánya fut suhogva:
Nád, deszka, házfedél, zsup, szénaboglya.

Alább a nép kifogja mind ez áldást, -
"No lám, mily élénk forgalom; pedig
Mennyit kell hallanunk a szemrehányást,
Hogy a magyar nép nem kereskedik!"
Gondolja gúnyosan Balázs. Hanem mást
Beszél kocsisa most: komp és ladik
Kikötve a tulsó parton nyugosznak,
S révészeik túl, csárdában boroznak.

Ordítani hát - és túrni s újra várni!
Kurjongatásra néma éj felel;
Távirda nincs, policemant sem találni,
Ki a zavart bölcsen intézze el; -
No szép kilátás ott saslódva hálni!
Ah, végre egy hang: "Hó! ki az? mi kell?"
- Így sok beszéd után és hármassá áron
Áthordja őket egy pár honi Charon.

És bátyja otthon ölelő karokkal
Fogadja a várva-várt jövevényt;
Kínálja papramorgóval, borokkal,
Hoz friss cipót, hideg kolbászt, lepényt;
Aztán pipát tölt rátermett marokkal,
Asztalra helyez egy öblös edényt,
S pipázva, iddogálva is vegyest,
Beszélgetés között eltelt az est.

Másnap Balázs szétnéz az agglegényes
Tanyán; ah, mily kietlen, idegen!
Kongó szobák, kis ablakok, szegényes
Bútorzat, régi puska egy szegen.
Nagy sárkémence (ő a gőzre kényes),
Könyvtár gyanánt naptár lóg zsinegen,
Búzhódt cselédház, füstös konyha, pitvar,
Gazos kert, rongyos ólak, sáros udvar.

Ásítva ácsorognak jobbra-balra
Pár vén agár s néhány lassú cseléd,
És bátyja szidja - borsót hányva falra -
Kinek kezét, kinek lábát, belét,
Vagy "béle istenét": "Hopp, erre-arra!
Kész lesz-e minden, lesz-e jó ebéd?

Sok renyhe nép! Holnap mind elcsapom.
Nem mondtam-é: ma lesz a névnapom."

S valóban gyűlni kezd üdvözetére
Egész vidéknek színe és java.
Első, ki már korán reggel betére,
A peckes agglegény: Horpasz koma,
Ő a vidéki ifjúság vezére,
Ki mindenütt, csak otthon nincs soha;
Magát s lovát a környék tartja ki, -
Utána meg jön mindjárt Szij Muki.

Muki kemény fiú; de most baj érte,
Gyengélkedik szegény, köhög, beteg:
Egy bácskai legény jött a vidékre,
Mulattak együtt, volt egy kis petek,
Megettek gyertyát, lőport, szösz, de végre
Amaz - valódi bácskai gyerek -
Ólomgolyókat is kezd nyelni sorra;
Nyelné Mukink is, ám torkára forra.

Jön Vermes úr is, rozzant vén batáron,
Mely szíjrúgóin erre-arra hintál:
Ő legnagyobb úr ott vagy tíz határon,
Csak pénze nincs, mert mindig nagyba fundál,
Termésit el nem adja semmi áron,
Számítja szüntelen, hogy ára mint áll,
Örökké háborús hírben bizik,
Míg vermeit megrontja a zsizsik.

Egy percre majd Szikár úr is behajtat:
Őt százfelé száz dolga kergeti:
Ügyvéd s kupec: vesz, ád, perl, végrehajtat.
Mondják, hogy a zsidót is rászedi,
Megcsal, ha bír, s aztán szid, hogy te csaltad;
A hír sok cifra dolgát hirdeti;
De, bár gyalázzák, s megvetik titokba',
Túrik maguk közt, mert pört dob nyakokba.

S most egyik a másik nyomát taposta;
Ki önkényt jön, kit hajt a szél s eső;
Sok jót kívánó Marci, Jóska, Pista
(Köztük Etelke férje is, Dezső);
Majd jönnek a pap, rektor s holmi kosta,
Egy pár cigány is, névnapot leső:
Így egyesülve alkot szép egészet

Tiszazugban a tudomány s művészet.

És jöttek, ámbár lassúbb kényelemmel,
Tiszánk mentének ős alakjai,
Minőt az ember messze földre nem lel.
Erő, egészség prototípjai;
Gyönyörűség csak rá is nézni szemmel,
Hogy megtömik dolmányát tagjai,
Mily domború mellű, arasznyi vállú,
Boglyas, de vasfejű, borzas szakállú.

E vasfej a fokoscsapást kiállja,
És éppen oly kemény, makacs belül;
Új eszme vagy reform nem ideálja,
Nagy ügy legyen, miért ő felhevül;
Előbb az eszmét jól belépipálja
Magába, rajta hosszasan elül;
Nem rest, de biz nem is izeg-mozog,
Nem nyargal elv terén, csak úgy kocog.

Nem gőgös, arra nem kevély, ha gazdag,
De büszke rá, hogy úr, bármily szegény.
Csak úgy beszél magáról: "Mink parasztok" -
(Pedig nyomán a sujtásos legény);
Nagy címre nem vágy, mert az drága maszlag,
S gúnyolja is, de szíve rejtekén
Örül, ha Pesten pénzét szórva-szórja,
Hogy érte a pincér nagyságosolja.

Különben otthon eltanyáz magában,
Az ősi földet szántja és veti;
Panaszkodik: sok pót-adó nyakán van,
De megfizet, ha nem kerülheti;
Izgágaság nincs a véralkatában,
Szociológ ábránd sem kell neki;
De, bár nem elvből, sem tapasztalásból,
Hű forradalmár ő, merő szokásból.

Nagyapja, apja, másfél század óta
Mind nagy kuruc volt, s erre ő hiú;
Hozzá szokott, s - quo semel est imbuta,
Servabit testa odorem diu;
S mikor fülébe sír egy régi nóta,
S előnti keblét titkos honfi-bú,
Úgy elkáromkodik a szent honért, -
Talán maga sem tudja, hogy miért.

S névnapra ott még számosan begyűlnek,
S aztán elékerül sok jó ital,
És fölriad - midőn beléhevűlnek -
A "jaj be huncut" és a többi dal;
Nem nagy gyönyör biz ez zenészi fűlnek,
Egy dúdol, a másik nagyot rivall, -
De bár a bass el-eltér a primótól,
A honfiérzelem sokat kipótól.

Balázst ölelgetik, nap hőse köztök,
Kikérdezik, kört alkotnak körül:
- Az angolok hát úgy-e nagy különcök?
- Hát a miniszter gyapjús zsákon ül-e?
- Jó-é a plumpudding, a whisky, böföstök?
- Calaisig a nagy tunnel sikerül-e?
- Hozott-e bicskát s más efféle cikket?
- Miféle játék az a híres cricket?

Közben meg "kabai asszonyt" idézik;
Egy-egy kvaterka bort beöntenek;
Aztán egymás keserveit tetézik,
Jogeljátszás miatt kesergenek,
Az elvesző hazát búsulva nézik,
Forognak ajkukon az "istenek" -
Majd szétoszolnak: pár dalol s iszik,
A többi meg vitáz vagy ferblizik.

Balázsnak oly visszás most e mulatság,
S emléke össze-vissza eltűnődik:
Ó mennyi őserő, de mennyi vadság!
Eszébe jutnak a szép szende ladyk,
Az angol estélyek, nemes szolídság,
Imádkozással kezdődő ebédik,
Az illatos teák, csendeske whistek,
Beszédes ajkú, kedves, csacska missek.

S borát csak úgy színleg érinti nyelvvél,
Kérdéseikre nem felel sokat;
Elméje terhes újítási tervvel,
Szervezni kell e társaságokat,
Alkotni kört, komoly cél s józan elvvel,
Nemesb irányú mulatságokat,
Nem tudja még hogyan - de bármi jobbat:
Felolvasó estélyt vagy vándor klubbot.

Hanem midőn zaj, lárma csendesülve,

Uralmat nyer hegedű, cimbalom,
S már hangszerével csaknem összenőve
Méláz el a cigány a bús dalon,
S szeszélye, kedve most dalt dalra szőve,
Zokogva sír húrján a fájdalom:
Balázs szívébe is mélyebbre járt
E hang, mint bármilyen Hayden, Mozart.

Ó érzi, mint el tudna andalodni
E ringató érzelmen hosszasan.
Egész lelkével a dalhoz tapadni,
Beszívni azt, gyönyörtől ittasan;
De nem felejtí, hogy ki kell ragadni
Lelkét ez álomból, mely átkosan,
- Bénítva tetterőt, bágyasztva testet -
A magyar jellemem mint rozsdá tesped.

És majd nagy elveit hirdetni kezdi,
Bejár falut, határt nemcsak hetet,
De lelke buzgalmát hiába veszti,
Nem kezdenek biz ők új életet;
Ez biztató szóval tovább ereszti,
Amaz mosolyogja a nagy terveket,
S ha pár rajongó mégis lelkesül,
Az mind olyan, kit épp ő nem becsül.

Meg másba kezd: a nép számára tervez
Tanegyletet, de népe szétszökik;
Népkört csinál, de abból mokra kör lesz,
(Nem kell az ige, közföld kell nekik);
Gátat kezd a Tiszán, s gát nem, de pör lesz;
Népbankot állít, azzal megbukik;
Beszél, vitatkozik, s a honfi puffot
Csak úgy leszidja, mint a régi copfot.

S ha fárad járni-kelni mint zarándok,
Ír Pestre cikkeket, röpiratot;
Gondolja, más se kell, csak tiszta szándok,
Mond dolgaikra nyílt bírálatot, -
S bár azt hivé, ezzel senkit se bántott,
Egy reggel aztán arra virradott,
Hogy nem maradt nevén egy csepp becsület,
Hóbortosnak tartja mind a kerület.

S gyanú is lengedez: vajon mi végett,
Mi titkos céllal teszi azt vagy ezt?

Hol egyszer félreértés fúra éket,
Nem tágul az, hanem hasít, repeszt:
Balázs megúnja végre a vidéket,
Hol ennyi buzgalmat hiába vesz,
Hiába küzd, célt semmiben sem ér,
Otthagya daccal őket, s Pestre tér.

Ah, más az élet itt! S elnézi telve
Gyönyörrel, a kőpartba tört vizet,
Az ifjú Pestet, "mely bizton ölelve
Nyujt Corvin agg várának hű kezét".
Új partsorát, mely a habból kikelve,
Néz pruttya nénjével farkasszemet,...
- Kelet s nyugat, múlt és jövő, vegyest:
Szép vagy fonák arcoddal, Budapest.

Oly szép - ha nyári napnak tiszta regjén
A fölkelő fény a Gellétre tűz,
S sziklái száz rovátkáján, üregjén
Sugarat árny, sugár meg árnyat űz;
Fenn a királylak csillogó üvegjén
Vakítva gyúl ki a virradti tűz;
S alatt is a Duna sík tükriben:
Mert hab, hajó ember, még mind pihen.

Szép, őszi estén, túl a Vérmezőre
- A vár kicsorbítván a tág eget
Mint szaggatott papírt - pihentetőre
Lecsúszik a nap a bástyák megett;
Árnyék takarja a tabáni póre
Partot (e brouweri részleteket),
S a cikcakkos, sötét árnyékba rejtett
Körrajz homálya annyi szépet sejtet.

Száz lámpa, és alatt vízképi mása,
Rezegve függő tüzes szalagok,
A Fecske, Hattyú röpke villanása,
A siklónál lekúszó csillagok,
A holt morajt átbőgő ordítása
Egy vontatónak, mely pöfög, lohog,
Hosszú uszályal... Eltűnődve rajta:
"Csak mind magyar voln'!" szól Balázs sóhajtva.

Ó, ha magyar voln' e friss tett-erő,
E fürge nép, mely itt sűrög-forog!
Hogy épül gyár, malom, egetverő

Kémények, új és büszke házsorok;
Hány vállalat kel, hogy nyer a merő,
A pénz nem is cseppen, hanem csorog;
A vérkeringés élő, friss, sebes,
Hogy aki látja, lelke is repes.

Bank, társaság, egylet nő, mint a gomba,
S Balázs örömmel mindezt élvezi;
Belévegyül az élénk mozgalomba,
Hisz a hazát dicsővé ez teszi;
Külföldi tőkék jönnek forgalomba,
Franc, belga, angol meg se kérdezi
Kinek, mi célra, mily pénz s mennyi kell; -
Szilárd s korlátlan a magyar hitel.

Szegény Balázs! Őt a közügy vezérli.
S nem nézi, hogy más ember úgy tesz-e;
Hanem maga felé hajlik keze;
De míg bizalmát szerteszét fecsérli,
A többi honfinak van ám esze:
Bölcs ember a közjót ugyan beszéli,
S Balázs hányódva köztük össze-vissza,
Most kezdi látni, mit rejt a kulissza.

Lát álnok és irigy bújósdi-harcot,
Szent cél alá dugott önérdeteket,
Lát bókolást, sok szemközt nyájas arcot,
Ki most gyalázta egymást hát megett;
Mit bánnak ők sikert vagy közkudarcot, -
S míg ajkok országos célt emleget,
Kezet fognak még az ördöggel is,
Ki bánja a hont, bár meggebed is!

És lát - de sokkal többet látni képzeli:
A sok nagy ember mind hitvány üzér,
Az államférfit megvehetni pénzzel,
S még ára is szabott, hogy mennyit ér;
Mi haszna lelkesül és küzd vitézen
A közlegény, midőn gaz a vezér?
Honszerelem, becsület hova tűnt el?
Megette egy százgyomrú szörny: a schwindel.

"Ilyen kezekbe jut hát népem üdve?
Ily konclesés-e önkormányzatunk?
Ó, hol van egy Mátyás király, hadd ütne
Vaskarja közbe, míg javulhatunk!

Európa forr; körülünk zúgva, küzdve
Váj medret más nép, csak mi poshadunk:
Hol van, ki a veszélyt majdan bevárja,
Ha túlcsap gátjain a népek árja?"

S vihart, veszélyt Balázs, mélyen tekintő
Képzelve által, százszorozva lát:
Így vesz fajunk s helyén a hont elöntő
Jött-ment kalandorok vernek tanyát. -
Kis népet elnyel a nagy; a jövőendő
Csak a nagy törzseké. - S Darwin tanát
Olvasva búsan, lelke elfogul, -
"Ah, jobb nekem: negotiis procul!"

"Ha volna mennydörgő szóm, hogy kiáltsam:
Hazám, vakard le ez élősdű fajt!
Ha voln' erőm, hogy álarcuk lerántsam!
De egy kiáltó szóra vaj ki hajt?
Ó, jobb nekem falun, ahol ne lássam
E rút üzérkedést, szennyes zsibaj,
Hol a szó tán szilaj, de nem fanyar.
Tán nyers, de nyílt, hű és talpig magyar."
(...)